

Az ars una igazsága

Érem és irodalom

A hazai numizmatika nem egyszer kapcsolódott egy-egy folyóirathoz vagy könyvhöz (esetleg egész könyvsorozathoz). Erdemes-e a 20. századi kötődések közül néhányat részletesebben elemezni?

A Pesti Napló előfizetői részére 1910-ben kiadott Jókai-album fedőlapján például a nagy mesemondóról készített dombornyomásos aranyozott plakett látható. A kis plakettet a 20. század első felének egyik legnevesebb szobrásza, Ligeti Miklós készítette. A városligeti Anonymus-szobor szerzője 1904-ben készített plakettet Jókairól és Petőfiről. Jókai fehérmárvány domborművét a Műcsarnok 1904/05. évi téli tárlatán mutatták be. (1) Az alkotáson az író balra tekintő mellképe látható, a plasztikusan kiemelkedő váll-rész baloldalán Jókai Mór aláírásával. A mellkép egyébként az egyik legjobb portré az íróról. (Ligeti bronzból és terrakottából öntött domborművének egy-egy példányát a Petőfi Irodalmi Múzeum, illetve a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.)

A mikor Jókai 1904-ben meghalt, Mikszáth őszinte fájdalommal gyászolta barátját és írói példaképét. A Vasárnapi Újság számára ő készítette a nekrológot. Eleinte nehezen ment az írás, majd úgy belejött, hogy – amint azt Révai Mórnak mesélte – szinte sajnálta abbahagyni. Révai kapott az ötleten. Azonnal megrendelte Jókai életrajzát Mikszáthtól, aki egy évig dolgozott a könyvön. A „Jókai Mór élete és kora” nemcsak erkölcsi, hanem anyagi sikert is hozott az írónak. A pénz ekkor különösen jókor jött Mikszáthnak, aki 1904 novemberében megvette Szontagh Pál horpácsi birtokát, amelyen a Jókai-életrajz honoráriumából 1906-ban új kúriát építtetett magának. Megszerezte a Jókai-dombormű egy bronzból öntött példányát és beépítette a horpácsi kúria főhomlokzatába. (2) (A relief ma is az épületen hirdeti Mikszáth emlékörző tisztelgését.)

A 19. és 20. század fordulóján Magyarországon is igen népszerű Emile Zola életműsorozatát a Gutenberg Kiadó publikálta Ambrus Zoltán szerkesztésében. A lila színű kötetek fedőlapjára Beck Ö. Fülöptől rendeltek ovális alakú, bronzból préselt fémlmezt, amelyen a francia író cvikkert viselő, balra néző mellképe látható. Az 58x40 milliméter méretű fémlmezt négy kisméretű csappal rögzítették a könyvborítóhoz. Napjainkban kevesen forgatják a francia író könyveit. „Zola egyperces állomás az örökkévalóságban” – írta róla Márai már 1927-ben. (3) Numizmatikai összejöveteleken azonban időnként találkozni lehet egy-egy, könyvborítóról eltávolított Zola-portréval, amely – az alkotó Beck Ö. Fülöpre tekintettel – ebben a formájában is értékes az éremgyűjtők berkeiben.

Az első világháború idején a katonák körében kedveltek voltak a tábori sapka vagy a csákó bal oldalán viselt a sapkajelvények. Volt, amely az alakulat jelképéül szolgált, több jelvény az egység harcainak helyszínére emlékeztetett, némelyik a hadtest- vagy hadsegregparancsnok, esetleg a fegyvernemi főparancsnok portréját örököltette meg. E műfajnak komoly gyűjtőköre alakult ki az első világháború után, (4) és a hadijelvények jelenleg is keresett darabjai a magyar, a német és az osztrák numizmatikai forgalomnak.

Az első világháború alatt, majd azt követően számos könyv jelent meg egyes ezredek harctéri tevékenységéről. Néhányuk külső borítóján vagy a belső címlap előtti fényképoldalon látható az ezred sapkajelvénye. Ilyen könyv például *Sipos Gyula* nyugalmazott tábornok '17-esek a világháborúban' című, 1937-ben Székesfehérváron kiadott könyve, amelynek zöld színű borítólapjába a 17. honvéd gyalogezred *Bory Jenő* tervezte két jelvényének aranyozott színű, dombornyomásos képét préselték. (A két hadijelvényből, amely az ezrednek a Kárpátokban folytatott védelmi küzdelmei és doberdói harcai emlékére készült 1915-ben, illetve 1916-ban, a Hadtörténeti Múzeum őriz példányokat, míg az egyik jelvény bronz plakettbe öntött nagymintája a székesfehérvári Bory-gyűjteményben található.)

*Herczeg Ferenc*ről több olyan kisplasztika készült, amelyről könyvekben is olvashatunk. Beck Ö. Fülöp 1920-ban remek érmet készített róla. A neves szobrászművész azonban – emlékiratai tanúsága szerint (5) – heves vitába keveredett az íróval *Babits*nak és

Beck Ö. Fülöp nevéhez különösen fontos hazai irodalmi vonatkozású érmek fűződnek. A Nyugat címlapját méltán elhíresült munkája, a Mikes Kelemen-érem díszítette. Kevésbé ismert, hogy a mű eredetileg nem a folyóirat számára készült. „Már 1907-ben mintáztam egy változatát, erősen domborút, ez azonban nem jutott el a sokszorosításig. Íróbarátaim akkori-ban készültek a Nyugat kiadására, meglátták nálam ezt a Mikes és címlapjukra jelképül felhasználták” – írta emlékirataiban a művész. Az idézetben említett íróbarátok között volt Osvát, Babits, Móricz, Schöpflin, Gellért Oszkár, valamint Elek Artúr és Lengyel Géza. (Utóbbi két szerző több cikkében is méltatta a művész munkásságát.)

*Móricz*nak a Petőfi Társaságból történt kizárása miatt. Valószínűleg e vehemens nézeteltérésnek tudható be, hogy a magáról a műről nem írt Beck. Feltehetőleg az indulatos szóváltás okozta rossz emlék miatt, *Herczeg* sem említi Beck Ö. Fülöp alkotását emlékirataiban. Pedig mindkettőjüknek érdemes lett volna szólnia az éremről, amely az egyik legsikerültebb ábrázolás *Herczegről*.

Az író feljegyezte viszont két, róla mintázott plakett történetét. Az egyiket – ugyancsak 1920-ban – nagy sikerű színdarabja, a 'Fekete lovas' emlékére mintázta *Szentgyörgyi István*. Az előlapon *Herczeg* balra néző portréja, a hátoldalon 1848-as honvéd fogkezet egy délvidéki sváb népfelkelővel. A másik plakettet gróf *Klebensberg Kuno* kultuszminiszter megrendelésére készítette *Szentgyörgyi*. (6) *Herczeg* mellképe és neve alatt a felirat: A HÍD SZERZŐJÉNEK / 40 ÉVES ÍRÓI JUBILEUMA / ALKALMÁBÓL A M. KIR. VALLÁS- / ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER. A hátlapon a Lánchíd és *Széchenyi* sziluett-szerű arcképe látható. Ez művészi színvonalában lényegesen jobb kivitelű az elsónél.

„Egy kellemetlen őszi hajnalon azzal az érzéssel ébredek, hogy valami nagy komiszság történt velem. Megnézem az újságot, hát persze, ma szeptember 22-e van, ma lettem hetven esztendő...” – írta az 1933-as évről *Herczeg Ferenc*. (7) A feléje áradó kitüntetések közül számára a legkedvesebb bizonyára műveinek negyvenkötetes díszkiadása volt. (Antikváriumok polcain gyakran lehet találkozni a *Herczeg-sorozat* bordó színű kötetivel.)

Az író műveit pályakezdése óta a *Singer* és *Wolfner* publikálta, így természetes volt, hogy itt jelentek meg életmű-kötetei. A nagy hírű cég alapítója, *Wolfner József* 1932-ben történt halála után *Wolfner* fia, *Farkas István* vette át a kiadóvállalat vezetését. (8) *Farkast*, aki korábban Párizsban jelentős sikereket ért el festőművészként, baráti szálak fűzték *Herczeghez*. A barátság mellett jó üzleti befektetésnek is bizonyult a 'Herczeg Ferenc válogatott munkáinak emlékkiadása' című sorozat, hiszen az író könyveit nagy példányszámban lehetett eladni a harmincas években.

A sorozat első kötete 1934-ben jelent meg és a kiadó reprezentatív kiállításban hozta ki. A bordó színű, keménykötéses borítólapra a szerzőt ábrázoló dombornyomásos érem került, amelyet *Pátzay Pál* tervezett. A választás nem véletlenül esett a művészre, hiszen Farkas István köztudottan jó kapcsolatban állt a szobrásszal. Farkas személye így teremtett kapcsolatot a két világháború közötti magyar irodalom konzervatív irányzatának vezéralakja és a harmincas évek modern művészeti törekvéseihez – így például a Gresham-körhöz – kötődő Pátzay között.

A könyv fedőlapját díszítő 56 milliméter átmérőjű, aranszínű érmen az író balra néző profilja látható. Kétoldalt a HERCZEG FERENC – 1933-BAN felirat. Jobbra lent a PP mesterjegy látható. Pátzay remek portretista volt, sőt nemegyszer több is annál. Herczeg-profilja finoman elegáns és szelíden előkelő. Bár az író a magánéletében nemegyszer bocsátkozott vakmerő kalandokba, könnyeden gördülékeny írásaiból sokan hiányolták a drámai poézist. Pátzay érme az utóbbi, íróként szelíd Herczeg Ferencet ábrázolja. Irodalmi jellemrajz – a szó nemes értelmében.

Az éremábrázolást a már kész, bekötött könyvek borítólapjába préselték: az érem sziluettjének halvány körvonala jól kivehető az első néhány oldalon. Az egyoldalas érmet Pátzay kiöntette bronzból is, méghozzá kétféle méretben. Az alkotás mindkét változatából őriz egy-egy példányt a Magyar Nemzeti Galéria. A Petőfi Irodalmi Múzeum egy 56 milliméteres, a Magyar Nemzeti Múzeum egy 107 milliméteres változatot mondhat magáénak. A művész tulajdonában maradt 107 milliméteres példány a Budapest Galéria III. kerület, Lajos utca 158. szám alatti kiállítóháza állandó Pátzay-tárlatán tekinthető meg. Néhány darab magántulajdonban is fellelhető.

Beck Ö. Fülöp nevéhez különösen fontos hazai irodalmi vonatkozású érmek fűződnek. A Nyugat címlapját méltán elhíresült munkája, a *Mikes Kelemen*-érem díszítette. Kevésbé ismert, hogy a mű eredetileg nem a folyóirat számára készült. “Már 1907-ben mintáztam egy változatát, erősen domborút, ez azonban nem jutott el a sokszorosításig. Íróbarátaim akkoriban készültek a Nyugat kiadására, meglátták nálam ezt a Mikest és címlapjukra jelképiül felhasználták” – írta emlékirataiban a művész. (9) Az idézetben említett íróbarátok között volt *Osvát*, *Babits*, *Móricz*, *Schöppflin*, *Gellért Oszkár*, valamint *Elek Artúr* és *Lengyel Géza*. (Utóbbi két szerző több cikkében is méltatta a művész munkásságát.)

Beck nem volt megelégedve az 1907-ben készített alkotásával. 1908-ban az Éremkedvelők Egyesülete (ÉKE) felkérésére újramintázta Mikest. Ezt az 1908-as változatot rendkívüli tagilletményként adta ki tagjai számára az ÉKE. Az egyoldalas, 60 milliméter átmérőjű, bronzból, illetve ezüsből vert érem az asztalára könyökölve, gyertyafény mellett író Mikes Kelemen ábrázolja, leheletfinom plasztikai kidolgozással. „Ez Becknek egyik legszebben komponált műve. Itt nyoma sincs a tér éreztetésének, a távlati mintázásnak sem. Mikes alakjának minden formája csaknem egyetlen képsíkba esik, inkább rajzos, mint plasztikus” – méltatta az érmet *Lyka Károly*. (10) A körirat szövege: MIKES KELEMEN EMLÉKÉNEK AJÁNLOM EZT A MVNKÁMAT. (A Nyugat címlapján közzölt, 1907-ben készült érmen nem látható szöveg.)

A napjainkban keresett ritkaságnak számító éremnek többféle változata ismert. A Magyar Nemzeti Galéria a 228 milliméter átmérőjű, bronzba öntött nagymintát őrizi. A Magyar Nemzeti Múzeum éremtárában a 60 milliméteres bronz, illetve ezüst példány mellett egy 61 milliméteres, ólom próbaöntvény is található, amelyen Mikest feltartott fejfel ábrázolta a művész. Ez láthatólag csak munkapéldány volt, mivel a körirat helyett mindössze néhány betű bevéselt változata látható rajta.

A Nyugat címlapja többször változott, de a Mikes-érem – néhány lapszám kivételével – mindvégig ott volt a címoldalon. Igaz, amint erről az emlékirataiban a művész, majd később *Illés Endre* is beszámolt, (12) az embléma időközben módosult. Az eredeti, magas plasztikájú érem fotóját időnként visszatérően a művész által készített tusrajz váltot-

ta fel. Ám Beck ezzel sem volt elégedett. Új rajzot készített, amely 1928-tól nem változott. A Mikes-érem nemcsak a folyóiratra került fel. A Nyugat Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadói emblémájaként a társaság által kiadott könyveken is látható volt.

Beck Ö. Fülöpöt nemcsak az elhíresült Mikes-érem kötötte a folyóirathoz. Osvát Ernő 1923-ban ünnepelte irodalmi működése huszonöt éves jubileumát. A tiszteletére május 27-én a Vígyszínházban megrendezett irodalmi előadás után, a Royalban tartott banketten adta át Babits Mihály a lap ajándékát. Beszédét a következő szavakkal kezdte: “Kedves Barátunk! Engedd meg, hogy a Nyugat nevében a mai szép napon átnyújtsuk Neked emlék gyanánt művésznünk új érmét, melyről a Te nemes és okos fejed néz ránk.” (12) Osvát válaszbeszédében elismeréssel szólt az alkotást készítő barátjáról, Beck Ö. Fülöpről.

A 195 milliméter átmérőjű, bronzból öntött alkotáson Osvát jobbra tekintő, szemérvéges portréja látható. A művész polgári öltözetben, zakóban, nyakkendőben örökítette meg

Az éremművészet és az irodalom közötti szoros kapcsolat történetében számos kisplasztikai műnek volt ihletője vers vagy prózai alkotás. Az azonban ritkán fordul elő, hogy érem nyomán szülessen vers, ráadásul kiemelkedő költő, Szabó Lőrinc tollából. Szabó Lőrinc 1950 és 1951 között írta a magyar irodalom egyik leghíresebb szonett-koszorúját, amelyet az első rész kevéssel korábbi keltű harmadik és negyedik darabja, valamint az 1951 és 1956 között született harmadik rész tizennégy szonettje tett teljessé. A versciklus valójában requiem: búcsú az önkéntes halált választott nőtől, aki huszonöt éven át volt a költő kedvese. Valakinek az elvesztése önmagában is drámai dolog. Szabó Lőrinc esetében azonban többről, másról volt szó. A költőnek olyan asszonyt kellett búcsúztatnia, aki nem az ő hitvese volt...

darab a mai napig lappang, ugyanis ebben a méretben készült Osvát-érem nem ismert. A hazai numizmatikai szakirodalomban alapműnek számító *Huszár-Procopius* katalógus (14) sem tud létezéséről.

1927 nyarán éles hangvételű sajtóvita bontakozott ki Ady költészetéről és helyéről a magyar irodalomban. A Nyugat egyértelműen kiállt a költő mellett. Olyannyira, hogy fennállása huszadik évfordulója alkalmából, 1928-ban a folyóirat Beck Ö. Fülöppel Ady-érmet készíttetett, amelynek természetesen fotóját is publikálta a lap. A kép alatti tájékoztatás szerint „az érmet minden előfizetőknek megkapja.” (15)

A 65 milliméter átmérőjű, bronzból vert érem előlapján a költő balra tekintő arcma látható, melyet az ADY ENDRE EMLÉKÉNEK A „NYUGAT” szöveg ölel körül. A hát-lapon fiatal férfi áll, dagadó vitorlájú hajó fedélzetén. A körirat idézet Ady ‘Új vizeken járok’ című verséből: „REPÜLJ HAJÓM... RAJTAD A HOLNAP HŐSE”. (A pontosság

a neves szerkesztőt. A körirat szövege: A „NYUGAT” OSVÁT ERNŐNEK. A mind-össze néhány példányban készült alkotás fényképét a Nyugat Osvátot ünneplő 1923. évi 11-12. dupla száma mellett, 1928-ban a Magyar Művészet is közölte. (13) (Egy példányát a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. Érdekességként megemlíthető, hogy a New York Kávéházban 1933-ban felavatott Osvát-emléktáblára is ez az érem került fel.)

Osvát 1929. október 28-án történt öngyilkossága után, a Nyugat 1929. december 1-jén megjelent 22-23. számában a nekrológ mellett ismét Beck Ö. Fülöp érmét reprodukálta a lap. A fotó alatti szöveg: „A Nyugat Osvát-plakettje. Beck Ö. Fülöp műve, mely Osvát Ernő számára készült 25 éves írói jubileuma alkalmából. A bronzéremre a fénykép szerinti kicsinyített formában a Nyugat előfizetői 20 pengőért igényt tarthatnak. Megrendelhető a Nyugat kiadóhivatalában.”

Nincs adat arról, hogy a 65 milliméter átmérőjű, egyoldalas éremből hány példány készült. Néhány megrendelés bizonytalannal érkezett, kérdés, hogy ezek kedvéért vertek-e érmet. Amennyiben igen, úgy ez a néhány

kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a költeményben nem a „repülj”, hanem a „röpülj” szó szerepel, és azt vessző követi.) Az éremnek Ignotus egész cikket szentelt a Nyugatban. Érdemes idézni méltatásából: „Beck Ö. Fülöp ércbe vésett irodalomtörténetet ád benne, egy más művészetbe való áttételét annak, aki Ady volt s amit művészete jelent.” (16)

Az Ady-érem modern stílusfelfogásával és finoman kivitelezett plaszticitásával Beck Ö. Fülöp egyik kiemelkedő jelentőségű alkotása. Az előfizetőkre tekintettel viszonylag nagy példányszámban készült, így napjainkban sem elérhetetlen műalkotás az irodalom- vagy éremkedvelők számára.

A Nyugat kezdetektől fogva meghatározó munkatársa és szerkesztője, Babits Mihály ötvenedik születésnapjára, 1933-ban mintázott érmet a művész. A bronzból öntött, 70 milliméter átmérőjű érem előlapján a költő balra tekintő portréja látható, melyet A „NYUGAT” BABITS MIHÁLYNAK 50EDIK SZÜLETÉSNAPIJÁRA felirat szegélyez. A hátoldalon baloldalt meredek domboldalon Babits előhegyi kis háza, jobbra az esztergomi Bazilika távoli sziluett-képe látható. Középen bal kezét magasba emelő férfialak, jobbában bottal, vállán köpenyvel. A körirat szövege félkörben fent: „MINT AKIT NAGY HIR KERGET LE HEGYÉRŐL”. (Idézet Babits 1932-ben írt „Mint különös hírmondó...” című verséből.) Beck közeli, baráti viszonyban volt a költővel. Erről tanúskodik a hátlap témaválasztása és enyhén humoros hangvétele. Az előlapon látható élethű Babits-portré viszont klasszicizáló szépségű. A stílusválasztás finom utalás a költő görög-latin alapokon nyugvó műveltségére.

A szerző által is sikeresnek minősített mű reprodukcióját a Nyugat 1934. február 1-i száma közölte. Érdemes megjegyezni, hogy a folyóiratban publikált fényképen az előlap felirata nem azonos a forgalomba került érmekével: a szövegben az 50EDIK helyett csak 50. szerepel. A Nyugatban megjelent fotó valószínűleg Beck mintapéldányáról készült, melynek felirat-szövegén utóbb módosított a művész, s ennek alapján születtek a vert példányok. A költő számára a kiadó egyetlen példányban elkészítette az előlap 185 mm-es méretűre nagyított, bronzból öntött változatát, amelyet fába illesztett keretben adtak át az ünnepeltnek.

A Babits-érem kis példányszámban készült. Jelentős hazai közgyűjteményekben, továbbá a költő egykori szekszárdi szülőházában működő emlékmúzeumban megtalálható, de magánforgalomban igen ritkán előforduló műnek számít. (A teljesség kedvéért megemlítenő, hogy a művész már 1929-ben érmet mintázott a költőről, huszonöt éves írói jubileumára. Ez a 190 milliméter átmérőjű, bronzból öntött alkotás azonban nem a Nyugat megrendelésére készült. A Baumgarten Alapítvány felkérésére Beck 1942-ben készített 72 milliméter átmérőjű, bronzból öntött érmet Babitsról, előlapján a költő balra tekintő profiljával.)

Ahogy Beck Ö. Fülöp neve egybeforr a Nyugattal, úgy kötődött fia 1942 és 1944 között a Magyar Csillaghoz. A Nyugat utódeként 1941. október elsejétől *Illyés Gyula* szerkesztésében megjelenő folyóirat nemcsak szellemi értelemben vállalta fel a Nyugat örökségét. Külső megjelenése, tipográfiája is megegyezett nagyhírű elődjével. A címlapon mindvégig ott volt a Nyugat emblémája, a Beck Ö. Fülöp tervezte híres Mikes-érem grafikai változata. A Nyugat számára Beck Ö. Fülöp érmet készített Adyról, Osvátról és Babitsról. A Magyar Csillag folytatta a hagyományt: 1942-ben Beck Ö. Fülöp fiától, a tehetséges fiatal szobrásztól, *Beck András*tól a Schöpflin-emlékérmet rendelték meg. Schöpflin Aladár az 1908-as indulástól kezdve volt munkatársa és kritikusa a Nyugatnak, rengeteg cikket és tanulmányt publikált a folyóiratban, majd a Magyar Csillagban. Babits halála után 1941-től a Baumgarten-alapítvány kurátora.

A folyóirat 1942-ben tematikus számmal tisztelt meg a hetven éves irodalmár előtt. A november 1-én megjelent szám elején Beck András Schöpflinről készített emlékérmének fotója látható. A bronzból öntött, hetvenöt milliméter átmérőjű érem előlapjára az író jobbra tekintő, bajszos profilját mintázta a művész. A markáns arcmást kétoldalt a

SCHÖPFLIN ALADÁRNAK / 942. X. 4. A „MAGYAR CSILLAG” felirat öleli körül. A hátlapon Schöpflin álló alakja látható, mellette és fölötte egy-egy sziluett-szerű, allegorikus alak. Jobbra lent a B A monogram utal a készítőre. A folyóirat közleménye szerint, Beck művét huszonöt pengőért lehetett megvásárolni a kiadóhivatalban.

Az alkotásról a Magyar Csillag következő, 1942. november 15-i számában *Farkas Zoltán* közölt rövid kritikát. „Beck András, aki kitűnő atyja nyomdokain halad, fölötte sikerült érmet mintázott a Magyar Csillag körének ünnepeltjéről, Schöpflin Aladárról, egy írói nemzedék nagy méltatójáról. Kitűnően jellemezte a fej megmintázásában a kritikus merev egyéniségét és igazmondását. A plakett, melyet Schöpflin barátai 70. születésnapján adtak át, egyben annak tanúbizonysága, hogy az irodalom és a képzőművészet szabad találkozásában két világ milyen beszédesen hirdeti az ars una igazságát, az egyik a formát, a másik a tartalmat szolgáltatta” – írta a neves kritikus. (17) (Az érmet az 1943 augusztus 1-i lapszám hátsó borítóján ismét eladásra ajánlotta a folyóirat.)

Farkas Zoltán egy korábbi cikkében már méltatta Beck András műveit, köztük az 1940-ben *József Attiláról* mintázott expresszív hangvételű érmét. (18) Nem kizárt, hogy éppen e cikk nyomán esett a választás Beckre. Farkas később is figyelemmel kísérte a fiatal művész pályafutásának alakulását: két kiállításon történt részvételéről is beszámolt a Magyar Csillagban. „Beck két kézzel ragadja meg az életet, hogy szétpattanásig szoros formák bilincsebe zárja” – jegyezte fel a Fővárosi Képtár 1943-as tárlatáról tudósítva. (19) 1944-ben a Nemzeti Szalon kilencvenkilencedik csoportkiállításán – több más alkotása mellett – látható volt a Schöpflin-érem is, amelyből egy-egy példányt a Magyar Nemzeti Galéria, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Petőfi Irodalmi Múzeum őriz.

Beck András 1943-ban szabálytalan kör alakú érmet mintázott a Nyugat első nemzedékéhez tartozó *Tóth Árpád* halála tizenötödik évfordulójára. A bronzból öntött 75 milliméteres alkotás előlapján a fiatalon elhunyt költő balra tekintő, szemüveges profilja látható. A körirat szövege: TÓTH ÁRPÁD / 886-928. A hátoldalon sűrű erdőben férfi alak. Bal szélén, középen a B / A monogram. A folyóirat szellemiségében olyannyira magához kötődőnek érezte a Tóth Árpád-érmet, hogy az 1943. november 1-i és november 15-i száma hátsó borítóján hirdetésben hívta fel a figyelmet Beck művére. (A lap olvasói kedvezményesen, negyven helyett harminc pengőért vásárolhatták meg az érmet a művész Buday László utcai műtermében.) A Tóth Árpád-éremből a Fővárosi Képtár, a Magyar Nemzeti Galéria, a Petőfi Irodalmi Múzeum és *Gosztonyi József* híres magángyűjteményében őriz példányt. (A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy Beck András 1947-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából még egy érmet készített Schöpflinről, amely a Fővárosi Képtár 1949-es éremkiállításán volt látható.)

A nagy könyvsorozatok mellett, esetenként egy-egy ünnepi vagy jubileumi kötet fedőlapjára is került dombornyomásos érmet. Ez a szokás nem csupán a 20. század első évtizedében volt divatos, találkozhatunk ilyen könyvészeti megoldással a 20. század közepén is. E kiadványok közül kettőt külön is érdemes megemlíteni. 1942-ben készült a Széchenyi-émlékkönyv, amelyen a legnagyobb magyart ábrázoló dombornyomásos aranyozott érmet – még fiatal művészként – az a *Szakál Ernő* szobrászművész mintázta (20), akinek neve utóbb az 1974-ben, *Zolnay László* által feltárt budavári gótikus szoborlelet restaurátoraként vált híressé.

Egy évtizeddel később, 1952-ben jelent meg a kétkötetes *Kossuth-émlékkönyv*, amelyben *Szekfű Gyula* és *Vayer Lajos* is közölt tanulmányt. A barna színű kemény borítóba préselt, színezés nélküli Kossuth-portrét *Iván István* készítette, az 1946-ban ugyancsak ő tervezte ezüst ötforintos (21) éremképe alapján.

Az éremművészet és az irodalom közötti szoros kapcsolat történetében számos kisplasztikai műnek volt ihletője vers vagy próza alkotás. Az azonban ritkán fordul elő, hogy érmet nyomán szülessen vers, ráadásul kiemelkedő költő, Szabó Lőrinc tollából.

Szabó Lőrinc 1950 és 1951 között írta a magyar irodalom egyik leghíresebb szonett-koszorúját, amelyet az első rész kevéssel korábbi keltű harmadik és negyedik darabja, valamint az 1951 és 1956 között született harmadik rész tizennégy szonettje tett teljessé. A versciklus valójában requiem: búcsú az önkéntes halált választott nőtől, aki huszonöt éven át volt a költő kedvese. Valakinek az elvesztése önmagában is drámai dolog. Szabó Lőrinc esetében azonban többről, másról volt szó. A költőnek olyan asszonyt kellett búcsúztatnia, aki nem az ő hitvese volt...

Szabó Lőrinc műve döbbenetes hatású alkotás. Irgalmatlan és kíméletlen. Irgalmatlan magával és kíméletlen másokkal. A verseket olvasva kiderül, mennyire védtelen és kiszolgáltatott a költő, ha ilyen őszinteséggel szól magáról és szerelméről, vágyairól és emlékeiről. A szonettek írásakor, 1950–1951-ben publikálásukra gondolni sem lehetett. Nemcsak témájuk miatt: ebben az időben Szabó Lőrincet szinte teljes hallgatásra ítélték, leginkább műfordításból élt. „A huszonhatodik év’ könyv alakban 1957-ben jelent meg – nem csekély belső vívódás után. „Csak a közelgő halál érzete tehetette szabaddá az utat, amikor már leszámolt élete kereteivel, amelyeket iszonyú erővel tartott maga köré, hogy beleférjen valahogy egy társadalmi rendbe” – jegyezte fel a költőhöz közel álló Bernáth Aurél. (22) Németh László szerint Szabó Lőrinc a versciklusban „diadalmas kétségbeesésben gyónja meg” e párhuzamos kapcsolat minden részletét. (23)

A kötet első kiadása belső címlapja előtti oldalán az *Vékesné Korzáti Erzsébetet* ábrázoló érem fényképe látható. A portré az egyik legkiválóbb magyar éremművész, *Ferenczy Béni* munkája. (24) Az érmen balra tekintő fiatal nő látható oldalt elválasztott, félhosszú hajjal, nyitott gallérral. A bronzból öntött, 108 milliméter átmérőjű kétoldalas érem körirata: V. KORZÁTI ERZSÉBET MCMII – MCML. Az arckép háttározott kontúrokkal meghúzott, karakteres alkotás. A művész a következőket mondta a vele 1942-ben riportot készítő *Kassák Lajos*nak: „a portrét, mint művészeti alkotást csak úgy tudom elképzelni, ha egyszerre ketten vagyunk benne jelen, a portré mintaképe és aki ezt a mintaképet a művészet nyelvén megfogalmazza” (25) A Korzáti-érem ilyen alkotás.

A hátoldal nemesen egyszerű. Négyzet alakú keretbe foglalt síkban Szabó Lőrinc 95. szonettjéből vett (a versben eredetileg két soros) idézet olvasható: SZERETNEM KELL / GONDOLATAIMAT / MINTHOGY BELŐLE / EGYÉB NEM MARADT. Alul középben az FB 51 monogram és évszám utal a szerzőre és a mintázás időpontjára. A hátoldalon keretbe foglalt versidézet, mint formai elem, a művész más, ebben az időszakban készült érmein – *Bessenyei, Kölcsey* (1952), *Berzsenyi* (1953) – is megtalálható. Az érmet

Szabó Lőrinc műve döbbenetes hatású alkotás. Irgalmatlan és kíméletlen. Irgalmatlan magával és kíméletlen másokkal. A verseket olvasva kiderül, mennyire védtelen és kiszolgáltatott a költő, ha ilyen őszinteséggel szól magáról és szerelméről, vágyairól és emlékeiről. A szonettek írásakor, 1950–1951-ben publikálásukra gondolni sem lehetett. Nemcsak témájuk miatt: ebben az időben Szabó Lőrincet szinte teljes hallgatásra ítélték, leginkább műfordításból élt. „A huszonhatodik év’ könyv alakban 1957-ben jelent meg – nem csekély belső vívódás után. „Csak a közelgő halál érzete tehetette szabaddá az utat, amikor már leszámolt élete kereteivel, amelyeket iszonyú erővel tartott maga köré, hogy beleférjen valahogy egy társadalmi rendbe” – jegyezte fel a költőhöz közel álló Bernáth Aurél. Németh László szerint Szabó Lőrinc a versciklusban „diadalmas kétségbeesésben gyónja meg” e párhuzamos kapcsolat minden részletét.

a művész 1951-ben – tehát Korzátai Erzsébet halála után – készítette, néhány régi fénykép alapján. „Ki létrehívta, / nem látta élve: mesteri kezét / szívem vére vezette s régi kép” – utalt a tényre a költő a kötetet záró 120. szonettben. (Az első kiadásban közölt fénykép alatt az érem készítési idejeként tévesen 1952 szerepel.)

Ferenczy Béni ekkoriban lényegében állás nélkül volt, mivel főiskolai tanári munkaviszonyát 1949. november 7-én *Révai József* azonnali hatállyal megszüntette. A Korzátai Erzsébetről készített érmet ennek ellenére ingyen, barátságából mintázta, Szabó Lőrincnek csak az anyagköltséget kellett kifizetnie. Az éremből mindössze öt-hat darab készült. A költő juttatott barátainak, Illyés Gyuláéknak, a kötet szerkesztésében Balatonfüreden segítő *Lipták Gábornak*, továbbá az elhunyt asszony fiának, *Vékes Endrének* is. Egy érmet a Szabó Lőrinc visszaemlékezéseit lejegyző, máig ismeretlen Írnok kapott. (26)

A Korzátai-érem érezhető gondossággal készült. Ferenczy a rá jellemző alaposággal, külön figyelmet fordított még a perem megformálására is. Az alkotás bronzból öntött eredetijéből egy-egy példányt őriz a Magyar Nemzeti Galéria. A Nemzeti Múzeum éremtára még 1951-ben kapott egy példányt az alkotásból. Ez a példány szerepelt Ferenczy Béni 1959-es gyűjteményes kiállításán a Nemzeti Szalonban, az 1977-es szentendrei Éremantológián és az 1993-ban tartott reprezentatív éremkiállításon a Nemzeti Galériában.

Az éremről *Borsos Miklós* a Képzőművészeti Főiskolán kisebb méretben még tizenkét másolatot készített terrakottából. Ezek egyike *Szűz Rezső* gyűjteményébe került. Innen ismert, hogy e példányok 86 milliméter átmérőjűek. (27)

Érdeemes megemlíteni, hogy az 1957-es első kiadás fekete színű borítóján látható érem fotója nem azonos a könyvben lévővel. A borító érmén nem szerepel név, az MCMII évszám baloldalt, az MCML évszám jobboldalt található. Ez a változat feltehetőleg munkapéldány lehetett, hollétéről nincs adat. A könyvborító hátoldalán az érem hátlapjáról készült fénykép látható. A fotón ábrázolt hátlap megegyezik a múzeumi példányokéval.

„A huszonhatodik év’ Helikon Kiadó gondozásában, 1994-ben megjelent ezeröttszáz számozott kötetének püspöklila bársonyborítóját Ferenczy alkotásának kicsinyített méretű, fémlemez változata díszíti. Ez azonban nem eredeti alkotás: a préselt éremlemez a Metal Art cég által készített másolat Ferenczy Béni korábbi munkájáról.

Érdeemes felidézni a híres 120. szonett teljes szövegét, hiszen ilyen szenvedéllyel fűtött, remek vers aligha született éremről a magyar irodalomban:

„Ércnél maradandóbb’

Itt a bronz, a profil...Ki létrehívta,
nem látta élve: mesteri kezét
szívem vére vezette s régi kép –
Igen, itt a mű, a kései, itt a
még ifjú arc, éremmé alakítva;
s néha elnézem: „Ilyen volt” S: „Be szép!”
Majd: „Így élnek a százados mesék,
ha szív őket s ily tudás hozza vissza!”
Itt az érc; s te, aere perennius,
versem, aki csillagfénykoszorús
gyászodban már-már mosolyogni tudsz,
túléled őt! s joggal túl te, plakett:
szebb, mint ő volt, s több a létetek!
...Neki azonban... minden...egyremegy.

Miután Ferenczy Béni elbocsátották főiskolai állásából, 1949 és 1956 között jobbra csak könyvillusztrációkból tudott megélni. Ugyanakkor nem kötötték hivatalos elvárások, az ötvenes évek művészeti életének merev sablonjai. „Valójában ez a hét sötét és nehéz esztendő páratlanul gazdag alkotói korszaka volt” – írta később *Vajda Miklós*. (28) A

Szépirodalmi Könyvkiadónál Illés Endre segítette munkához. E tevékenysége során tervezte a művész az 1952 és 1960 között megjelent ‚Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei’ című életműsorozat köteteinek sötétkék borítójára az író arcását. Az 1952-ben készült plaketten az idős Móricz balra néző profilja látható. Ferenczy Béni gyűlölte a hamis pátoszt. Ebben az időszakban született más alkotásaihoz – például a híres Petőfi-szoborhoz – hasonlóan, idealizált romantikus megközelítés helyett markáns portrét mintázott az íróról. A plakettnek többféle méretű változatát tartja számon a szakirodalom. (29) Egy 152 x 130 milliméterest a Magyar Nemzeti Galéria őriz.

Közismert, hogy Borsos Miklós rendkívül gazdag szobrászati, éremművészeti és grafikai munkássága mellett számos könyvet illusztrált. Utolsó munkái közé tartozott a Szépirodalmi Könyvkiadó 1978 és 1987 között publikált Babits Mihály-életműsorozatának illusztrálása. A sorozat ‚Esszék, tanulmányok, Az európai irodalom és Kisebbségi műfordítások’ című kötetének illusztrálásakor különleges feladatra vállalkozott. A három könyvben található körülbelül harminc tollrajz mindegyike egy-egy érem képe. Borsos tökéletes mesterségbeli tudással kivitelezett, ihletett rajzai a világirodalom és a hazai irodalom kiemelkedő alakjait ábrázolják, Homérosztól Proustig, Assisi Szent Ferenc-től Nietzscheig, Dantétól Adyig, Balassitól Illyés Gyuláig. A Babits-kötetetekben közölt grafikák valójában éremtervek. Babits írásait lapozgatva, mai szóhasználatával élve, valóságos virtuális éremgyűjteménnyel találkozunk az olvasó. Ha a művész plasztikai formában is elkészíti őket, a hazai numizmatika páratlanul érdekes irodalmi arcképcsarnoka jött volna létre.

Napjaink legkorszerűbb technikai eszközökkel rendelkező kiadói kevésbé igyekeznek hasznosítani az éremművészet és az irodalom közötti kapcsolatban rejlő lehetőségeket. (Farkas Zoltán korábban már idézett szavaival szólva: az ars una igazságát.) Pedig az idézett példák igazolják: érdemes lenne egy-egy folyóirat vagy igényes megjelenésű kötet arculatának tervezésénél a hazai éremművészetre is gondolni.

Jegyzet

- (1) MTA Művészettörténeti Kutatóintézet adattára.
- (2) Mikszáth Kálmánról visszaemlékezései. (2002) Mikszáth Kiadó, Horpács, é. n. 262.
- (3) Márai Sándor (2002): *Írók, költők, irodalom*. Helikon, Budapest. 126.
- (4) Fónagy Béla (1929): A Szépművészeti Múzeum érem- és plakettgyűjteménye. *Magyar Művészet*, 1. 25.
- (5) Beck Ö. *Fülpő visszaemlékezései*. (1957) (Rippl-Rónai József visszaemlékezéseivel egy kötetben.) Szépirodalmi, Budapest. 336–337.
- (6) Herczeg Ferenc emlékezései. *Hűvösvölgy*. (1993) Szépirodalmi, Budapest. 95., 135–136.
- (7) Herczeg Ferenc emlékezései. i. m. 182.
- (8) Nagy Katalin (1994): *Farkas István*. Arthis, Budapest. 112.
- (9) Beck Ö. *Fülpő visszaemlékezései*. i. m. 253.
- (10) Lyka Károly (1983): *Szobrászatunk a századfordulón*. Corvina, Budapest. 88.
- (11) Illés Endre (1976): Filippo. In: *A só íze*. Magvető, Budapest. 67.
- (12) Plakett átadás és ünnepi vacsora. (1923) *Nyugat*, 11–12. 876.
- (13) Lengyel Géza (1928): Beck Ö. Fülpő. *Magyar Művészet*, 2. 104.
- (14) Lajos Huszár – Béla v. Procopius (1932): *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Éremkedvelők Egyesülete, Budapest.
- (15) *Nyugat*, (1928) 8. 577. előtti műmelléklet.
- (16) Ignotus (1928): Ady-érem. *Nyugat*, 11. 769.
- (17) Farkas Zoltán (1942): Beck András Schöpfung-plakettje. *Magyar Csillag*, 12. 369.
- (18) Farkas Zoltán (1942): Beck András József Attila érme. *Magyar Csillag*, 4. 254.
- (19) Farkas Zoltán (1943): Fiatal magyar szobrászok kiállítása. *Magyar Csillag*, 20. 502.
- (20) Egervölgyi Dezső (1989): *Széchenyi a magyar éremművészetben*. Keszthelyi Éremgyűjtő Csoport, Keszthely. 32.
- (21) Rádóczy Gyula (1984): *A legújabb kori magyar pénzek (1892–1981)*. Corvina, Budapest. 180.
- (22) Bernáth Aurél (1962): *A művészi körül*. Szépirodalmi, Budapest. 74–75.
- (23) Németh László (1980): Szabó Lőrinc. In: *Utolsó széttekintés*. Szépirodalmi, Budapest. 376., 381.

- (24) Ferenczy Béni (1961): *Írás és kép*. Magvető, Budapest. 262.
(25) Réz Pál (1984, szerk.): *Ferenczy Béni arcképe*. Európa, Budapest. 66.
(26) Szabó Lőrinc (2001): *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*. Osiris, Budapest. 142., 172.
(27) Szíj Rezső (1977): *Gyűjteményem. 2. Szobrok, kispasztikák, érmek*. Kossuth, Budapest. 7.
(28) Vajda Miklós: Ferenczy Béni estéje. In: *Ferenczy Béni arcképe*. i. m. 170.
(29) Gosztonyi József (1990): *Ferenczy Béni érmei és plakettjei*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest. é. n. 37–38.

Az Országos Közoktatási Intézet konferenciája Budapest, 2004. október 7–8.

Az Országos Közoktatási Intézet 2004 októberében negyedik alkalommal rendezi meg országos konferenciáját. A plenáris előadások a konferencia címében jelzett fogalmak értelmezésén túl tartalmazzák ezek jellegzetes európai megközelítéseit; vizsgálják a társadalmi egyenlőtlenségekkel és a méltányossággal való összefüggéseit; valamint bemutatják, hogy a mai magyar közoktatási rendszerben milyen eszközei vannak a minőség, az eredményesség és a hatékonyság mérésének és fejlesztésének. A programok a korábbiaknál is gazdagabb lehetőséget nyújtanak az eltérő szakmai megközelítések megismerésére.

A rövid előadásokra épülő, a résztvevők aktivitására is számító vitaforumok témái a következők:

- A tanári munka minősége és az oktatás eredményessége;
- Az oktatás tartalmának és eredményességének kapcsolata;
- Indikátorok az oktatás eredményességének értékelésében a különböző szinteken;
- Hatékonyság és eredményesség a fenntartói oktatásirányításban;
- A kimeneti értékelés: egy megújuló eszköz a magyar közoktatásban;
- A közoktatás mint a humán erőforrás-fejlesztés tényezője.

A szakmai műhelyekben a meghívott intézmények hasznosítható gyakorlati tapasztalataikat mutatják be:

- Tanárértékelés a gyakorlatban;
- Tartalmi-módszertani innovációk;
- A kompetenciamérések felhasználása intézményi, tanulói fejlesztésre;
- Megelőzés – Alkalmazkodás – Gondoskodás: intézményközi, térségi fejlesztés;
- A próbaérettségi tapasztalatai;
- Humán erőforrás-fejlesztés Operatív Program (HEFOP) pályázati tapasztalatok.

A konferencia első napjának estjén szervezett pódiumbeszélgetés témája az értékelés társadalmi nyilvánossága.

A konferencia helyszíne:

Agro Hotel Konferenciaközpont, Budapest, XII. kerület, Normafa út 54.

A konferencia részletes programja és a jelentkezési lap letölthető az OKI honlapjáról: <http://www.oki.hu/konferencia>

További felvilágosítás kérhető:

Tel.: (06 1) 318 6239, Fax: (06 1)318 6384, e-mail: oki@oki.hu